

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3229>

Number: 43 , p. 275-288, Spring I 2016

Yayın Süreci

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayınlanma Tarihi / The Published Date

22.12.2015

13.03.2016

DİNSEL VE MİTOLOJİK BİR SEMBOL OLARAK YILAN *SNAKE AS RELIGIOUS AND MYTHOLOGICAL A SYMBOL*

Yrd. Doç. Dr. Necati SÜMER
Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Yılan sürüngen, pullu ve bacaksız bir hayvandır. O, hem korkutucu hem de gösterişli olmasından dolayı birçok toplumda gizemli bir varlık olarak imlenmiştir. Bu farklı özellikleriyle yılan, hemen hemen bütün toplumların mitosuna veya inancına konu olmayı başarmıştır. Bazı toplumlarda iyileştirici ve koruyucu olarak görülen yılan bazı toplumlarda ise ölümcül olabilecek kadar tehlikeli bir hayvan olarak değerlendirilmiştir. Bir toplumda mucize şeklinde nitelendirilen yılan başka bir toplumda çift yönlü işleviyle baskın bir sembol olabilmıştır. Böylesi farklı özelliklere sahip olan yılan, bu çalışmada belli başlı coğrafi bölgeler ve semitik dinler ayırımına göre ele alınmıştır. Buna göre yılan, Mezopotamya, Anadolu ve Mısır kültüründe tanrı, tanrıça ve hükümdarlarla ilişkilendirilmiştir. Antik Yunan'da sağlıkla özdeşleştirilen yılan, Orta ve Güney Amerika kültüründe dünyanın yaratılışında rol almıştır. Asya toplumlarında astrolojinin önemli bir ögesi olan yılan; Çingene, İskandinav ve Kelt kültüründe kurnaz ve çift başlı bir yaratık olarak tasvir edilmiştir. Anadolu kültüründe ise o, bereketli ve iyiliksever bir canlı olarak ön plana çıkmıştır. Kurnaz, sinsî ve hain; akıllı, koruyucu ve kutsal yılanın genellikle birçok toplumda en belirgin özellikleri olmuştur. Ayrıca kabuk değiştirerek yenilenen yılan, bu özelliğiyle ölümsüzlüğü imgelerken kötü ve sinsî olmasıyla da insana ölümü hatırlatan bir varlık olmuştur. Bazı toplumlar ise yılanı tanrısallık atfetmiştir. Böylece yılan etrafında oluşturulan mitolojik ve dinsel kültür geçmişten günümüze; bilimden sanata ve mitostan inanca kadar birçok farklı düzlemde kendini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yılan, Ölümcül, Ölümsüzlük, Kötücül, İyileştirici

Abstract

Snake is a reptile, squamous and archin animal. This animal has been labeled as a mysterious living creature in many societies due to its frightening nature and vanity. With its distinctive features, snake has played a role in the mythology and belief systems of almost all cultures. In some of them, it has been considered as a healer and protector while in others as a deadly dangerous animal. The snake which has been known as a miracle worker has also been come to known as a dominant figure with its two opposing characteristics. In this study snake is classified according to major geographical region

and Semitic religions. Accordingly snake is associated with god, goddess and emperors in Sumerian, Anatolian and Egyptian culture. Snake is identified with health in ancient Greece, it took part in the world's creation in South and Central America culture. Snake is an important element of astrology in Asian societies. Also it is portrayed as a cunning and double headed creature in Gypsy, Scandinavian and Celtic culture. It came into prominence as a fertile and charitable living creature in Anatolian culture. Snake can be cunning, sneaky and traitor; or smart, protective and sacred which are two opposing character in some of societies. Also with its ability to shed skin for renewal, the snake has been labeled as immortal while its malicious and cunning nature has been associated with mortality. Some communities have been attributed to serpent deity. Thus, these mythological and religious aspects attributed to snake are still present in various fields ranging from science to arts; from mythology to belief systems.

Keywords: Snake, Deadly, Immortality, Malicious, Healer

GİRİŞ

Bilimde, sanatta ve bazı gelenek ve kültürlerde sıkça karşılaştığımız canlı varlıklardan birisi de yılanlardır. Bu varlık kendine has birçok özelliğiyle kuşkusuz gizemli ve aynı zamanda ürkütücüdür. Neredeyse her toplumda farklı bir değerle karşımıza çıkan bu hayvan neden bu kadar ön plandadır? Her an bir tabloda, şiirde veya daha farklı bir düzlemde rastlayabileceğimiz yılan acaba mitoloji ve inanç sitemlerinde kendine nasıl bir yer bulmuştur? İnsanlığın tarihsel serüveninde onun olumlu veya olumsuz katkısı olmuş mudur? Bazı toplumların mitoloji ve inanç sistemi ölçeğinde bu sorulara cevap bulmak önemli bir mesele olarak görünmektedir. Bu amaçla yılanı sadece biyolojik bir canlı olarak değil çok boyutlu bir sembol olarak analiz etme çabası içinde olacağız.

Yılan bacaksız, pullu, sürüngen ve silindirik şeklinde olan bir hayvan olarak tanımlanır. Zehriyle korku salan bu canlı, girdiği birçok ortamda gizlenebilir, deri değiştirebilir ve hayatta kalabilir (Menez, 2003, s. 38). Sadece bu özellikleriyle bile dikkat çekici olan yılan, ilkelinden medenisine birçok toplumda yaratıcı ve kutsal sayılmıştır. O, bazı toplumlarda kötülüğün simgesi bir şeytan, bazı toplumlarda ise hem zehir hem de şifa olabilen özellikleriyle tanrısal bir hayvan olarak belirmiştir. Yılan, Sümerlerden Hititlere; Anadolu'dan Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir yelpaze-

de çeşitli öykülere konu olmuştur. Ayrıca o, Mısır, Yunan, Roma gibi birçok farklı antik toplumda mitolojinin başat figürü olagelmıştır. Genellikle yeraltı veya yerüstünü temsil eden yılan, toprak altında yaşadığı için onun ölü atalarla ilişkili olduğuna dair yaygın bir kanaat oluşmuştur. Öyle ki bazı dönemlerde tanrısal bir varlık olarak yılan tapınılmıştır. Bu tapınma, İlk Çağ'da daha çok ön plana çıkmış olsa da günümüz ilkel kabilelerinde hala devam etmektedir (Hancıoğlu, 1975, s. 561).

Yılan, derisini değiştirebilen bir hayvan olduğu için yenilenmeyi temsil etmiştir. Bu özelliği, onun ölümsüzlüğün veya yeniden dünyaya gelişin simgesi olmasını sağlamıştır. Yılanın genellikle özdeşleştirildiği sembol ise aydır. Çünkü ay da yılan gibi büyür, solar ve tekrar ortaya çıkar. Yılan, aynı zamanda doğum ve ölüm gizinin de ilahıdır. Yeryüzündeki değişimler ona göre şekillenir. Ay, gelgitlerin oluşması ve hayvanların beslenmesi için yetişecek otların üzerine geceleri düşen çiyin ilahıdır. Aya benzer şekilde yılan da suların ilahıdır. O, yeryüzünde ağaçların köklerinin arasında yaşar. Kayalıklara, bataklıklara ve su kaynaklarına doğru sürünerek giden yılan, oralarda bir sarmaşık gibi kıvrılarak durur. Yılan, hızlı çatal dili ve öldürücü zehriyle kendi kuyruğunu bile ısırarak kadar tehlikelidir. Bu çerçevede o, etkileyici özellikleri ve ayla yakın ilintisi nedeniyle birçok mitosun ortak unsuru olmuştur

(Campbell, 1995a, s. 13-14).

Yılan, ilk zamanlarda özellikle paleolitik dönemde sonsuz yaşamın simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu durumla ilgili birçok bulgu vardır. Nitekim antropolojik araştırmalar neticesinde yılanın paleolitik dönemde arka yüzünde ölüm labirenti bulunan bir plakette resmedildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu plakette aynı zamanda ölüm labirentinin yanında balık vardır. Burada şaman kendinden geçmiş bir şekilde yatarken kuşlar ölen ruhun uçuşunu betimlemektedir. Ölümü, yeniden doğuşu ve sonsuz yaşamı imleyen bu durum, daha sonraki dönemlerde olduğu gibi genellikle yılan, kuş, balık ve labirentle ifade edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle yılanın eskiden beri ebedilikle özdeşleştirilen bir figür olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Campbell, 1995b, s. 383).

Yılan, tarih boyunca önemsenen ve her toplumda farklı yüzle anlam bulan bir hayvan olmuştur. Bazı toplumlarda yılan kendine özgü özellikleriyle ön planda olurken, bazı toplumlarda ise yılan-ejderha, Şahmeran gibi formlarla saygı görmüştür. Diğer canlılara ait bazı özellikleri kendinde birleştiren yılan böylece farklı varyantlarla toplumda bir anlam ifade etmiştir. Her kültür kendi dinamiklerine göre ona olumlu veya olumsuz anlamlar yüklemiştir. Yılanın tarihsel çizgide hangi toplumda nasıl bir işlev gördüğünü anlamak için söz konusu bazı toplumlardan örnek vermek gerekir.

1. Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Kültüründe Yılan

Dicle ve Fırat arasında kalan bölge olarak ifade edilen Mezopotamya'da yılanlar hem tanrı hem de tanrıçalarla ilişkilendirilmiştir. Örneğin Antik Mezopotamya'da Nirah, bir yılan tanrısıdır. Ona, Mezopotamya ve Elam arasındaki sınırda bulunan Der şehrinin yerel tanrısı İştara'nın elçisi olduğu düşünülmektedir. Benzer

şekilde yılan-ejderha motifi önce Ninurta'nın sonra da Marduk'un hayvanı olarak imgenmiştir. Boynuzlara, bir yılanın bedenine ve boynuna, bir aslanın ön ve bir kuşun arka ayaklarına sahip olan yılan-ejderha, Akad döneminden Hellenistik dönemlere kadar ya koruyucu, büyülmeye melez hayvan olarak ya da çeşitli tanrıların simgesi olarak ifade bulmuştur. Bu yılan türü Akadçada Muşuşuşu olarak adlandırılmıştır. Bu kavram öfkeli yılan anlamına gelmektedir. Sırasıyla Tişpak, Ningişzida ve Marduk'un sembolü olan yılan-ejderha, hizmetkârlığıyla bilinen bir hayvandır. Mezopotamya sanatında resimlerde Tanrı'nın boynuna dolanmış şekilde tasvir edilir. Kahramanlık ve koruyucu gibi özellikleri, yılan-ejderhanın eski Mezopotamya'da olumlu bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır (Black ve Green, 2003, s. 237).

İlk Sümer hükümdarı, MÖ 3000'lerde tahta çıkmış olan Etena isimli Kış kralıdır. İnsanoğlunun bilinen ilk imparatorluk kurucusu olan Etena, ilk dönem Sümer tarihinde dikkate değer bir isimdir. Efsaneye göre Kral Etena, tanrılardan korkan ve tanrısal kültleri sadakatle uygulayan bir kişidir. Fakat çocuksuz olmakla eleştirilmesi soyunu sürdüreceği bir evlada sahip olmaması konusunu kendisine dert etmesine sebebiyet vermiş ve bu durum da onu ciddi şekilde endişelendirmiştir. Bu yüzden en önemli dileği *Doğum Otunu* elde etmektir. Fakat bu ot, ölümlülerin ulaşamayacağı kadar yüksekte olan gökte bulunur. Etena, göğe çıkmak için bir kartaldan yardım alır. Efsaneye göre bu kartal, yılanla sıkı dostluğu olan bir hayvandır. Fakat yılan, bu dostluğa ihanet edip kartalın yavrusunu yer ve onu daha sonra bir çukura atar. Etena, *Doğum Otu*'nu bulmak için kartalın kanatlarında bir ölümlü olarak göğe yükselir. Bu efsanede yılan, dostluğu süre devam ettirmeyen ve istediği zaman ihanet edebilen bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Yıla-

nın en temel özelliklerinden biri olan kötü olma vasfı, birçok antik toplumda olduğu gibi burada da söz konusudur (Kramer, 2002, s. 65).

Yılan, ünlü Sümer destanı Gilgamiş'ta da ölümsüzlük bitkisini kahraman Gilgamiş'tan aşırın kötü bir hayvan olarak sembolize edilir. Destana göre Gilgamiş, canavar tanrı Humbaba ile savaştığı için yaralanan ve bu yarısından ötürü ölen dostu Enkidu¹ için çok üzülür. Bu olaydan sonra ölümsüzlük arayışına girer. Bu sebeple sonsuz yaşamın sırrını taşıyan Utnapisthim'in yanına gider. Fakat bu Tanrı, böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söyler. Gilgamiş'in durumunu gören Utnapisthim'in karısı Siduri, ona acır ve bir gölette kayalar arasında gizli ölümsüzlük bitkisinin olduğunu söyler. Gilgamiş oraya gider ve bitkiyi alır. Fakat o sırada bir yılan süzülerek Gilgamiş'in elindeki bitkiyi aşırır. Yılanın gençleştiğini gören Gilgamiş, hıçkırıklar içinde ağlamaya başlar. Bir hiç için bu kadar zahmete katlandığının farkına varır. Yılanın bitkiyi yemesi ve gençleşmesi Gilgamiş'i ölümsüzlük ve tanrısallık arayışından vazgeçirdiği gibi ona ölümlü bir varlık olduğunu da hatırlatmıştır (Jackson, 2013, s. 79-83). Yılanın ölümsüzlüğe ulaşmak isteyen kahramana son anda engel olması onun hem ölümlülüğe vurgu yapması hem de sonsuz yaşamla nitelendirilen bir varlığın başkasının da kendisine benzemesini

istememe davranışı olarak değerlendirilebilir.

Sümer destanlarında anlatılan başka mitoslarda da yılan motifine rastlamakta-
tayız. Sümerli bir şairin anlattığı destanda Sümerlerin Su Tanrısı Enki ile korkunç canavarda vücut bulan ölümler diyarı arasındaki mücadele anlatılır. Burada yılanın üstlendiği rol, büyü bilmeyen ve bulunduğu yere zarar veren kötü bir hayvan olmasıdır. Destana göre Fırat'ın kenarında *Hulluppu* adı verilen bir ağaç rüzgâr tarafından sökülüp nehirde sürüklenir. Ağacı, nehirde fark eden Sümer tanrıçası İanna, onu kenti Ereke'e götürüp bahçesine diker. Ağaç, zamanla büyür fakat ne dalı ne de yaprağı olur. Çünkü büyüün ne olduğunu bilmeyen yılan dibine, korkunç *İmdugud Kuşu* tepesine ve vampir Lilith de ortasına yuva yapmıştır. Tanrıça İanna üzüntü duyduğu bu durumu ağabeyi Gilgamiş'a anlatır. Kız kardeşine yardım etmek isteyen Gilgamiş, baltasıyla ağacın dibindeki yılanı öldürür. Böylece *İmdugud Kuşu* yavrusunu alıp kaçar. Lilith ise ağacın ortasındaki evini yıkarak ıssız harabelere kaçar. Gilgamiş, ağacı keserek taht ve araba yaptıktan sonra onları İanna'ya verir (Jackson, 2013, s. 262-263).

Yılan, Mezopotamya'nın bir parçası olan İran topraklarında da önemsenen bir motiftir. İran dinlerinden Zerdüştlükte "Sonsuz Zaman" anlamındaki Zervan Akarana vardır. MS 190'larda bir mitra tapınağında bulunan bu figürde, aslan başlı bir adamın çıplak vücudu bir yılan tarafından yedi defa sarmalanmıştır. Bu figürde dört mevsimi temsil eden dört kanat ve ayrıca yıldırım işareti vardır. Adamın çıplaklığını örten yedi halkalı yılan ise geçiciliği ve haftanın yedi gününü temsil etmektedir. Buna göre Güneş günü (Sunday/Pazar), ay günü (Moonday/Monday Pazartesi), Mars günü (Germen Tiwes/Tuesday Salı), Merkür günü (Germen Woden/Wednesday Çarşamba), Jüpiter günü (Germen Thor/Thursday Perşembe), Venüs günü (Germen Frigg/Friday Cuma) ve Satürn

¹ Yaratılış tanrısı Aruru'nun tanrıların babası Anu ve savaş tanrısı Ninurta'ya örnek olarak yarattığı doğal insandır. Gilgamiş'in önceleri rakibi olan Enkidu daha sonra onunla dost olmuş ve canavar tanrı Humbaba ile savaşmıştır. Başta vahşi ve hayvani özelliklere sahip olan Enkidu, İstar'ın tapınağında kutsal rahibe olan Sahamhat ile tanıştıktan sonra medenileşmiştir. Danny P. Jackson, *Gilgamiş Destanı*, Çev.: Ahmet Antmen, Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2013, s.91. Ayrıca Kürşat Demirci'ye göre Enkidu, insan doğasındaki medenileşmemiş ve eğitilmemiş benlik arketipinin figüre edilmiş halidir. Demirci, bu kahramanı uygarlığa geçiş sürecinde kurulan modern düzene adaptasyon güçlüğü yaşayan ve insan benliğinde varlığını sürdüren vahşi bir hayvana benzetmiştir. Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Tanrılar, Ritüel, Tapınak*, İstanbul: Ayışığıkitapları, 2013, s.44.

günü (Saturday Cumartesi) anlamına gelmektedir. Hayatın geçiciliğine ve ölümlülüğe vurgu yapan bu yılanların her biri aynı zamanda gerçeğe ulaşmak için tercih edilen mistik yolları da ifade etmektedir (Campbell, 1995a, s. 220-223).

Anadolu'da yaşayan toplumlardan bir olan Türklerde yılan ata ve yılan ana kavramı vardır. Yılan ata veya tanrı, yılanların kendisinden türediği efsanevi yaratıktır. Bu hayvan belden aşağısı yılan, üst kısmı ise insan olarak tasvir edilir. Yerin yedi kat altında yaşayan bu hayvan, her derde deva olan bir canlı olarak bilinir. O, tek veya çift boynuzlu olarak betimlenir. Yılan ana ise yılanlara hükmeden bir tanrıçadır. Yer altı güçlerini simgeleyen yılan ana, yılan atanın aksine kara değil beyazdır. Yılan ananın karnının altını sıvazlayan kimselerin her şeyin gizemini çözeceğine inanılır. Yılan ata ve yılan ana motifleri Türklerde ölümlüleri iyileştiren ve sırları açığa çıkaran bir varlık olarak ön plandadır. Dolayısıyla sonsuz yaşamı imleyen yılan motifinin diğer kültürlerde olduğu gibi burada da hastalıklara şifa dağıtması veya sağaltıcı özelliğiyle bilinmesi olumlanan ve beklenen bir durumdur (Karabulut, 2011, s. 238-239).

Yılan, Mısır mitolojisinde kabuk değiştirebilen ve kendini yenileme özelliğine sahip bir varlık olarak tasvir edilir. Bu çerçevede o, sonsuz yenilenmenin sembolüdür. Özellikle kobra yılanı, Mısır mitoslarında zehriyle ünlenen korkutucu ve kutsal bir figürdür. Bu türün en tipik örneği, Uraeus² adlı kraliyeti koruyucu ve bilgeliğin temsilcisi olan yılanıdır. O, kral ve kraliçelerin güvenliğini sağlayan bir yaratık olarak olumlu işlev görmektedir. Aynı zamanda

krallığı temsil eden ve düşmanlarına zehrini akıtan Uraeus, gücünü Güneş Tanrısı'ndan alır. Bataklıklar, tarlalar ve çöllerde yaşam alanı bulan yılan, antik Mısır'da bereketli yaşamın ve bol hasadın sembolü olarak kabul edilir. Yılanın bu özelliği onun üretkenlik ve yenilenmenin açık bir simgesi olduğunu göstermektedir (Pinch, 2002, s. 198-200).

2. Antik Yunan ve Hellen Kültüründe Yılan

Yılan, antik Yunan'da sağlıkla özdeşleştirilmiş bir hayvandır. Sağlıkla ilintili olaraksa tıp, yer altı sularının bir şifa kaynağı olarak bitkilere öz verdiği ve bu öz vesilesiyle insanların hayat bulduğu mesleğin adıdır. Bu çerçevede Asklepios, Yunan mitolojisinde tıbbın ve sağlığın Tanrısı olarak bilinir (Campbell, 1995b, s. 190). Apollo ve Koronis'in oğlu; Hygeia ve diğer bazı tanrıların babasıdır. Latince adı Aesculapius olan bu Tanrı, yılanlı asa veya asaya dolanmış yılan şeklinde tasvir edilir. Yılanlar sık olarak kabuk döktükleri ve ciltlerinin altında parlak yeni deriler ortaya çıkardıkları için yenilenmenin sembolü olmuştur. Bu özellikleri dolayısıyla yılan, Yunan mitolojisinde "Caduces" adı verilen bir değneğe sarılmış ikizler olarak tasvir edilir. Kültü antik Yunan'da Epidaurus'ta bulunan bu mitolojik Tanrı, hastaları tedavi etmekle ünlüdür. Efsaneye göre Asklepios, bilge ve nazik Kheiron'dan iyileştirme sanatını öğrenir. Asklepios, bu sanatta uzmanlaşır ve ölüleri bile diriltecek bir bilgiye ulaşır. Asklepios'un insanları ölümsüz yapmasından endişelenen büyük Tanrı Zeus, bir yıldırım ile onu vurur. Böylece Zeus, onu küçük bir şifa veya tıp uzmanı haline getirmiş olur. Böylesi mitolojik arka planı olan Asklepios, sağlığı sembolize eden yılanlı değnek motifiyle antik dönemden günümüze kadar önemini korumuştur (Daly, 2004, s. 17).

Efsaneye göre Antik Yunan şehirle-

² Kraliyet imajını temsil eden kobra yılanı niteliğinde olan Uraeus, zehirli bir yılanıdır. Genellikle resim, heykel, mücevher ve sanatsal kalıntılarda resmedilir. Don Nardo, *Egyptian Mythology*, Berkeley: Enslow Publishers, 2001, s.120.

rinden Attika'nın ilk Kralı Kekrops, yarı yılan yarı insan biçiminde bir yaratıktır. O, Atina'yı kurmuş ve Athena ile Poseidon arasındaki savaşta hakem olmuştur. Anlatıya göre Athena, Kekrops'un kızlarına bir hediye kutusu yollar. Meraklarını yenemeyen kızlar, kutuyu açtıklarında delirir ve gidip kendilerini Akropolis kayalıklarından aşağı atarlar. Attika'da Çiy Tanrıçası olan bu kızlar, ekinlere bereket saçmakla meşhurdur. Fakat onlar meraklarının kurbanı olmuşlardır. Bu söylencede yılan arabuluculuk rolü üstlenerek olumlu bir işlev görmüştür. Onun insan bedeninde simetrik bir parça olarak yer alması da ölümlülüğe bir vurgudur (Necatigil, 2006, s. 89).

Başka bir Yunan mitosunda yılanın bereketle özdeşleştirildiği görülür. Bu mitosa göre antik Yunan'da Pire adı verilen yerde yaşayan halk, Zeus Meilichous adı verilen yılan Tanrı'ya tapardı. Meilichous, Zeus tarafından yutulan eski Atina tanrılarındandır. O doğum ve ölüm Tanrısı olarak ünlenmiştir. Epir halkı bereket ve kan dökümüyle de ilişkili olan bu Tanrı'ya, başta domuz olmak üzere çeşitli kurbanlar sunardı. Epir halkı Apollon ve Zeus Meilichous için çeşitli şölenler düzenleyerek onlara karşı saygılarını dile getirirdi. Halk, ormanların içinde bu yılan Tanrı'ya adaklar adamak için bir mabet yapmıştı. Buradaki yılanlara rahibeler dışında kimse yaklaşamazdı. Rahibeler, çıplak halde düzenli olarak yılanlara yemek sunardı. Epir halkı, yılanlar rahibeye yaklaşıp ona zarar vermeden yemeğini aldığı anda, o yılın bereketli ve sağlıklı geçeceğine inanırdı. Fakat yılanlar rahibeye zarar verdiğinde ise o yılın kurak ve hastalıklı geçeceğine inanılırdı. Yılanın sağlık, bereket ve tapınma nesnesi olması Mezopotamya kültüründe olduğu gibi Yunan kültüründe de bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yılan burada hem bolluk vesilesi hem de kuraklık sebebi olarak çift yönlü bir işlev görmektedir (Campbell, 1995a, s. 22-23).

Yılan hakkındaki diğer bir Yunan

mitosuna göre Zeus'un dördüncü evliliğinden karısı olan Tanrıça Demeter, Zeus'tan olma kızı Persefon ile Girit'ten Sicilya'ya gelir. Kyane kaynağı yanında bir mağara bulup kızı buraya gizler. Ayrıca kızın arabasına koşulmuş iki yılanı oraya bekçi olarak koyar. Persefon, mağarada yünden ağ örmeye başlar. Bu sırada annesi Demeter, kızın babası Zeus'un, kızın varlığını öğrenmemesine çalışmaktadır. Fakat Tanrı (Zeus), kızına bir yılan biçiminde yaklaşır ve onu bir oğula yani Dionisos'a hamile bırakır. Dionisos, mağarada doğup orada yaşamını sürdürmeye başlar. Zeus'un kıskanç karısı Hera, Titanları bu erkek çocuğu kesmeleri için gönderir. Sonuçta Titanlar, oynayan çocuğa çullanarak onu yedi parçaya ayırır. Bu mitosta yılan hem koruyucu hem de sinsiliğiyle ön plana çıkmaktadır. Birçok anlatıda olduğu gibi yılanın gizlice bir tanrıçaya yaklaşıp onu hamile bırakması bilinen bir izlektir. Bu çerçevede Zeus'un Persefon'a yaklaşmak için yılan figürüne bürünmesi dikkat çekicidir (Campbell, 1995b, s. 107).

Yunan mitolojisinde yılan, çoğu zaman korkutucu bir varlık olarak bilinmiştir. Genç kızların yılan tarafından kaçırılması ve bir kahramanın ortaya çıkıp onları kurtarması sıkça tekrarlanan bir izlektir. Bununla ilintili bir mitosa göre Perseus, kanatlı sandallarıyla Etiyopya'nın üstünden geçerken güzel bir prensesin deniz kenarındaki kayalıklarda zincirlendiğini görür. Onu bir deniz yılanı kaçırmış ve oraya bağlamıştır. Perseus, prensesi kurtarmaya çalışırken birden bir canavar kadar büyük olan deniz yılanı ortaya çıkıp ona saldırır. Büyük bir boğuşmanın ardından Perseus, yılanı öldürür ve prensesi özgürlüğüne kavuşturur. Böylece Perseus, Etiyopya hükümdarının kızı Andromeda'yı kurtararak bir kahramanlık sergilemiş olur. Burada hem kahramanlık miti hem de kötü huylu olan yılanın yenilgiye uğratılması durumu vardır. Yılanın korku veren bir varlık olarak öldürülmesi onun kötü huylu olduğu-

nu vurgulamaktadır (Campbell, 1995b, s. 189-190).

3. Orta ve Güney Amerika Kültüründe Yılan

Bir Orta Amerika halkı olan Aztekler, değişik kabileler halinde farklı coğrafyalarda yaşamıştır. Onların dünyanın yaratılışı hakkında yılanla ilgili çeşitli mitosları vardır. Güneşin bir gün gökyüzünde donup bütün dünyayı mahvedeceğinden korkan Aztekler, tanrılar için insan kurban etmekten çekinmezler. Azteklerin güneşin dünya etrafındaki dönüşünün durmasından korkmalarının temel nedeni, onların dünyanın güneş sayesinde yaratıldığına inanmalarıdır. Bir Aztek mitosuna göre Quetzalcoatl ve Tezcatlipoca adı verilen iki güçlü Tanrı, dünyanın Tlaltecuhltli denilen çirkin ve kötü huylu bir Tanrıça tarafından yeniden yaratılmasını kabullenmez. Fakat bu Tanrıça gökyüzü ile sular arasında ne varsa hepsini yok etmektedir. Oldukça büyük ve çirkin olan bu Tanrıça, vücudunda birçok ağız ve ağzında birçok keskin diş olan bir canavardır. İki güçlü Tanrı Quetzalcoatl ve Tezcatlipoca, önüne gelen her şeyi yutan bu canavarı ortadan kaldırıp dünyayı yeniden yaratmak ister. Bir plan yapan Tanrılar, kendilerini devasa bir yılanla dönüştürür. Quetzalcoatl ve Tezcatlipoca bir anda tanrıçaya sıkı bir şekilde sarılarak onu iki farklı yöne çeker. Canavarın başını vücudundan ayıran Tanrılar, bu iki parçadan yeni bir dünya yaratır. Böylece yılan sayesinde dünya kötü bir canavardan kurtulur ve yeni bir yaratılış gerçekleşmiş olur. Burada yılanın bir kahraman olarak ön plana çıkması dolayısıyla olumlanması söz konusudur (Taube, 1995, s. 36-37; Schuman, 2001, s. 75-79; Campbell, 1995b, s. 226).

Güney Amerika halklarından olan İnkalarda yılan bereketin ve büyüünün simgesi olarak önemli bir motiftir. Özellikle Amaru, İnkalar arasında bilinen en meşhur yılanıdır. Doğaüstü güçleri olduğuna inanı-

lan Amaru, çift başlıdır. Yer altı yılanı vasfıyla bilinen Amaru, şiddetli bir şekilde yerden çıkabilen tatlı suyla ilintili bir varlıktır. Ara sıra insanlara temiz sulara görünen bu yılan, önce insanları taciz etmekle sonra da onları acımasızca öldürmekle ün salmıştır. Bu özelliğinden dolayı İnkalar, savaş esirlerini ceza olarak bu yılanı verirdi. Hakkında birçok efsane üretilen bu yılan, İnkalar kültüründe ve sanatında çift başlı ve çift gövdeli olarak resmedilir. Bu tasvirlerde aslında yılan diğer tanrılarla mücadele ettikten sonra taşla dönüşen Tanrıça Amaru'yu simgelemektedir. Dolayısıyla İnkalarda yılan hem kurtarıcı hem de cezalandırıcı özelliğiyle çift taraflı bir işlev görmektedir (Steele, 2004, s. 95-97).

Güney Amerika ülkesi Peru'da yaşayan ilkel kabileler arasında Lik adı verilen yılan hakkında anlatılan bir mitos vardır. Bu mitosa göre Lik, kuyruğunun içinde balık taşıyan doğaüstü, büyük bir yılanıdır. O, kışın suların göllerden çekilmesiyle kurak alanda kendine yer bulan ve nadir olarak görülebilen bir hayvandır. Her seferinde büyümesi sayesinde hafifleşen Lik, efsaneye göre kendisini sulak yerlere götürenlere yardım eder, onların dileklerinin gerçekleşmesini sağlar. O, yardımsever insanlara başkalarına söylememek koşuluyla balık verir (Strauss, 2012, s. 384-385). Yılanın bu olumlu özelliği başka ilkel kabileler arasında da görülür. Örneğin Amerikan Kızılderilileri arasında da yılan, kuşlarla birlikte bir mucizeye işaret eden hayvan olarak bilinir. Doğaüstü özelliklere sahip olma, hem bedensel hem de işlevsel olarak çift yönlülük arz etme Orta ve Güney Amerikan kültüründe yılan motifinin ön plana çıkan temel özellikleridir (Campbell, 1995b, s. 293-294).

4. Asya Kültüründe Yılan

Bir Asya halkı olan Çinliler arasında yılan önemli bir motiftir. Hem yılan hem de ejderha birçok tören ve ritüelde kendine yer bulan bir hayvandır. Çin resim sanatın-

da yılan, renkliliği ve zekâsıyla ön plana çıksa da bazen de kötü olarak da bilinmektedir. Çünkü Çin mitolojisi ve folklorunda yılanlar genellikle masum görüldüğünde bile zarar verebilen ve kimliğini gizleyebilen kötü tanrılar olarak görülür. Onlar dal-kavukluk ve yanlış yönlendirme yöntemini kullanarak istediklerini elde edebilen kurnaz ve bencil varlıklardır. Yılan aynı zamanda Çin astrolojisindeki burçlardan birisidir. Ejderha formunda ise kültürün en değer verdiği ve saygı duyduğu yaratıklar arasında yer alır. Dolayısıyla yılan, Çinliler arasında hem görsel olarak çekici hem de işlevsel olarak itici bir motif şeklinde belirir (Robertz, 2004, s. 110).

Hint dinleri ve mitolojisinde de yılanla ilgili birçok inanç vardır. Özellikle Budizm, Hinduizm'e oranla yılanların olumlu işlev kazandığı ve önemsendiği bir dindir. Budist metinlerde yılan sürekli Budda'ya güzel sözler söyleyen ve onu kutsayan bir hayvan olarak betimlenir. Güzel bir insan biçiminde resmedilen yılan, zor zamanlarda Budda'ya övgü dolu sözler sarf ederek onu hayatta tutmaya çalışır. Bir yolculuk esnasında köylü kızlar tarafından zayıf bir şekilde bulunup beslenen Budda'nın Nairancana nehrinde Kalika adlı yılanla rastlaması ve onun tarafından övülüp kutsanması bilinen bir Budist söylence-dir. Budistlerin yılanla olumlu yaklaşımının aksine bazı Vişnucu Brahmanlar yılanı kötü bir insan veya tanrı formu olarak kabul eder. Fakat Hindular arasında yılanı olumlayan yaklaşımlar da yok değildir (Rubben, 1995, s. 93-94).

Yılan, Hindu kültüründe olumlu anlamda genellikle ölümsüzlüğün ortaya çıkmasına yardımcı olan bir figür olarak ifade edilir. Hindu anlatılarında yılanının bu rolünü anlatan bazı mitoslar vardır. Bunlardan birine göre tanrılar ve titanlar, kendilerinden daha üst konumda olan Hindu tanrıları Vişnu ve Şiva'nın emriyle Samanyolu'nu yayıkta dövüp yağınını çıkarmak için işbirliği yaparlar. Bu iş için

Dünya Dağı'nı yayık sopası, Dünya Yılanı'nı da çevirme ipi olarak kullanırlar. Böylece bu ipi, dağa sarmalamış olurlar. Koruyucu Tanrı Vişnu, Dünya Dağı'nı; tanrılar yılanın başını; cinler de yılanın kuyruğunu tutup onu bin yıl çevirirler. Böylece hep birlikte Ölümsüzlük Yağı'nı yapmış olurlar. Burada yılanın diğer olumsuz özelliklerinin aksine olumlu bir katkısı vardır (Campbell, 1995b, s. 239). Ayrıca Hindu üçlemesinin önemli tanrılarında biri olan Şiva'nın çoğu tasvirlerinde saçında kobra yılanı bulunur. Edebiyatta da iki biçimli kozmik ve efsanevi insan olarak gösterilen Şiva ay, yaprak ve yılan sembolleriyle tanrısal bir varlık olarak belirir (Turani, 2010, s. 288).

5. Diğer Kültürlerde Yılan

Çingene kültüründe yılan, kendisinden korkulmasına rağmen kutsal bir hayvan olarak kabul edilir. Yılanla karşılaşan kişinin uzun ve sağlıklı yaşayacağına inanılır. Balkanlarda yaşayan Kaldera Çingeneleri, yılanın tanrısal bir varlık olduğuna inanmasalar da günümüzde bile ilkbaharda yılan günü olarak bilinen tanrısal Serpent gününü kutlarlar. Bu inanca göre yılan, hava durumunu düzenleyen bir Tanrı'nın özelliklerini taşıdığı için gök gürültüsü ve yıldırım çıkarabilmektedir. Çingene mitoslarında yılan tohumlar ağacının köklerini ağzında tutan, Suyolak adlı devi kayaya bağlayan ve karnında Kadın Büyücüler'i taşıyan kahraman bir motiftir. Bu mitoslardaki temel izlek, yılanın olumlu bir işlevsellik göstermesidir. Çingene kültüründe yılanın iyi olması ve uzun yaşamayı sağlayan bir hayvan olarak kabul görmesi diğer kültürlerde olduğu gibi ölümsüzlük izleğiyle açıklanabilir (Berger, 2000, s. 95-96).

İskandinav mitolojisinde önemli tanrılardan sayılan Thor, aslında yedi halkalı yilandan biridir. Germen tanrıları arasında da meşhur olan Thor, Jupiter veya Perşembe gününü (Thursday) temsil eden yılanla denk gelen bir Tanrı'dır. O, gücünü babası Odin'den alan yetenekli bir ilahtır.

Thor, asla kılıç veya mızrak taşımaz fakat bütün savaşlarda öldürücü özelliğiyle bilinir. Başından bir sürü macera geçen Thor, en sonunda Midgar adlı yılanla savaşır ve onu çekiçle denizin altında öldürür. Fakat yılan ölmeden önce zehirli kuyruğunu Thor'a sürer ve onu zehirler. Böylece dünyanın koruyucusu ve gücün simgesi olan Thor, bir yılan yüzünden hayatını kaybetmiş olur. Bu mitos özelinde İskandinav mitolojisinde yılanın, önemli bir güce karşı başka tehlikeli ve kurnaz bir gücü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bir güç imgesini temsil eden yılanın Hellen kültürünün yayıldığı birçok yerde bulunması bu varlıkla ilgili yaygın bir inanışın olduğunu ortaya koymaktadır (Campbell, 1995a, s. 398-400).

Avrupa'da yaşamış halklardan olan Keltler arasındaki bazı mitoslarda koç başlı yılan önemli bir figürdür ve aynı zamanda dinsel bir semboldür. Doğaüstü ve sağaltıcı özellikleri bulunan bu sürüngen varlık, sadece Keltlerde değil aynı zamanda Galya ikonlarında da kendine yer bulur. Bazen balığa benzer kuyruklu bir canlı olarak tasvir edilen ve bereketin simgesi olan bu yılan, Cernunnos adlı toprak tanrısını sembolize eder. Koç başlı yılan İnkalarda Amaru yılanında olduğu gibi verimlilik, koruyuculuk ve korkutuculuk vasıflarıyla ön plandadır (Monaghan, 2004, s. 391; Maier, 1997, s. 232).

Anadolu coğrafyasında da yılanla ilgili bazı anlatılar vardır. Bu anlatıların batıl olup olmaması yılanın önemli bir motif olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü yeryüzünde neredeyse her toplumda yılan bir şekilde kendine yer bulabilmiştir. Bu hakikat ışığında Anadolu'daki yaygın bir inanışa göre öldürülüp ağaca asılan yılan, yağmurun yağacağına işarettir. Anadolu'da yağmur duasına çıkan köylüler bu inanışı göz ardı etmezler. Bu sebeple yılanı öldürüp ağaca asarlar. Fakat öldürülen yılan suya atılıp kaybolursa bu yağmurun

hiç durmayacağı hatta sel ve taşkınlara neden olacağı anlamına gelir. Bu yüzden köylüler öldürülen yılanı bir ipe bağlayıp sudan çıkarır ve daha sonra onu toprağa gömer. Yine Anadolu'da yılan etrafında oluşturulan bazı inanışlar vardır. Yılanın kimi hastalıklara iyi geldiği ve sinir bozukluklarını tedavi ettiği şeklinde yaygın inanış bunlardan biridir. Anadolu kırsalında yılanla ilgili çeşitli büyülerin yapılması da bilinen bir izlektir. Yılanın doğaüstü güçleri olduğuna inanıp ona tanrısal bazı özellikler atfetmek aslında ona dini bir hüviyet kazandırma girişimidir (Eyuboğlu, 1998, s. 77-81).

Anadolu'da, Çukurova bölgesinde yılanların başı olarak bilinen Şahmeran ile ilgili bazı efsaneler vardır. Bu yılan, halk arasında *Şahmaran* veya *Şahmeran* olarak bilinir. İnsan başlı ve yılan gövdeli olan Şahmeran, Farsçada yılanların şahı anlamındaki *Şah-ı Mârân* kelimesinden gelir. Onun başında boynuzu, süslü tacı, kuyruğu ve yılanbaşlarından oluşan ayakları vardır. Bu farklı görünümüyle o, hem estetik ve çekici hem de yabanıl ve gizemlidir. Bu mitolojik motif Hint, İran, İbrani ve Arap izleri taşımaktadır. Şahmeran hikâyesi, başta Tarsus ve Mardin olmak üzere Anadolu'nun değişik yerlerinde efsane veya masal formunda anlatılmaya devam edilmektedir. Genellikle gizemli ve olumlu özelliğiyle bilinen Şahmeran, insanlara yardım eden iyiliksever bir varlık olarak tasvir edilir. O, hastaları iyileştiren ve bereket getiren bir semboldür. Bu yüzden Anadolu'da evlerde halı ve kilimlere dokunur; evlenecek kızların çeyizlerinde işleme olarak bulunur. Bir gücü temsil eden Şahmeran, insanı birçok kötülükten korur. Yangın ve sel gibi afetlerden kurtaran; bolluk ve uğur getiren Şahmeran, Anadolu'da ayrıca cama, ahşaba ve taş baskılara işlenir. Farklı boyama ve örme teknikleriyle el sanatlarına konu olur (Çıblak, 2007, s. 185-196; Uğurlu,

2007, s. 1691-1718).

6. Semitik Dinlerde Yılan

Yılan sadece mitoslarda değil aynı zamanda önemli inanç sitemlerinde de kendine yer bulabilmiştir. Nitekim semitik dinlerden biri olan Yahudilikte yılan motifi kayda değer bir öneme sahiptir. Bu dinin kutsal kitabı Eski Ahit'te yılanla ilişkili bazı olaylar vardır. Bunlardan birine göre Tanrı Yehova, Aden'de bir bahçe yaratıp onun ortasında iyiyle kötüyü bilme ağacını yükseltir. Tanrı, Âdem'i topraktan Havva'yı ise onun kaburga kemiğinden yarattıktan sonra onlara bu ağacın meyvesinden yemeyi yasaklar. Yahve, onlara bu ağaçtan yedikleri takdirde hemen öleceklerini söyler (Yaratılış, 2: 8-22). Âdem ve karısı, utanma duygusundan yoksun bir şekilde Aden'de çıplak olarak dolaşır. Tanrı'nın yarattığı en kurnaz yabanıl hayvan olan yılan, Havva'nın bilgelik ağacının meyvesinden yemesi için onu kışkırtır. Havva'ya bu ağacın meyvesinden yedikleri takdirde gözlerinin açılıp Tanrı gibi bilge olacaklarını söyleyen yılan amacına ulaşır. Yılanın tuzacağına düşen Havva, ağacın meyvesinden yer ve bir kısmını da eşine yedirir. Böylece ikisinin de gözleri açılır. Çıplak olduklarını anlayan çift, mahrem yerlerini örter. Tanrı, onları çıplak olarak görüp bunun sebebini sorduğunda Âdem, Havva'yı; Havva da yılanı suçlar. Bunun üzerine Yahve, yılanı hayvanların en lanetlisi ilan ederek ona hayatı boyunca toprak yeme ve karnı üzerinde sürünme cezası verir. Havva'yı doğum sancısı çekmekle cezalandıran Yahve, Âdem'e de hayatı boyunca emek vererek ve alın teri dökerek çalışıp kazanma cezası verir (Yaratılış, 3: 1-19).

Yılan, Eski Ahit'te yaratılış bölümündeki pasajlara bakıldığında olumsuzlan bir motiftir. O, Havva'nın aklını çelen ve bilgelik ağacının bekçiliğini yapan kurnaz bir hayvandır. Dolayısıyla Eski Ahit, Âdem ve Havva'yı safça kanan yılanı ise kandıran bir konumda tasvir eder. Eski Ahit anlatısında yılan, diğer birçok kültür-

de olduğu gibi hayat veya gençliğin koruyuculuğunu da simgelemektedir. Fakat Yahudi kutsal metninde yılan, Tanrı ile insan arasında sorun çıkaran bir varlıktır. O, ilk insanların cennetten kovuluşuna neden olmuştur. Kurnazlığı yanında kötü olması yılanın Yahudilikteki en belirgin özelliğidir. Bu dinde yılan, insanın ölümsüzlük arzusuna vurulmuş bir sekte olarak ifade edilmiştir. Ölümlü varlıkların iyi ile kötüyü bilmeleri ve ölümlü olduklarını anlamaları yılanın kötü niyeti ve davranışları nedeniyle (Eliade, 2003, s. 207-208). Yahudi din adamları yılanın önce kadını sonra da Âdem'i kandırarak onların hata yapmasına neden olan kurnaz bir hayvan olduğu konusunda görüş birliğindedir. Onlara göre bahçeye gözcülük yapan yılan, zayıf olduğu için önce kadını; kadın da şehvetiyle Âdem'i kandırmıştır. Dolayısıyla yılan kurnazlığıyla Havva da şehveti ve aklıyla Âdem'in günah işlemesine neden olmuştur. Böylece Eski Ahit anlatısında ve Yahudilik kültüründe yılan figürü aldatma ve aldanmanın sembolü olarak ön plana çıkmıştır (Yasdıman, 2011, s. 9-35).

Eski Ahit'tin bazı pasajlarında ise yılan, yaratılış bölümündeki gibi olumsuzlanmaz. Özellikle Mısırdan çıkış bölümünde yılan bir ders verme aracı olarak imlenir. Yani Musa peygamber, İsrailoğullarını Firavun'dan kurtarmak için yılanı bir mucize aracı olarak kullanır. Eski Ahit'te geçen bu pasajlara göre Tanrı, endişeli olan Musa'ya elindeki değneği yere atmasını ister. Musa, yere attığı değneğin yılanı dönüştüğünü görünce ondan kaçır. Bu kez Tanrı, Musa'ya yılanı kuyruğundan tutmasını ister. Musa, korkuyla yılanı kuyruğundan tuttuğunda yılan tekrar değneğe dönüşür. Böylece Tanrı, Musa'ya yılan mucizesini göstererek onun ataları İbrahim, İshak ve Yakup gibi insanları ikna etmeyi öğrenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla yılan, korkutucu özelliğiyle Musa'ya yardımcı olmuştur (Mısır'dan Çıkış, 4: 1-5).

Eski Ahit'te yılan temasının olumlu

olarak anlatıldığı başka pasajlar da vardır. Buna göre Musa, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmak için Harun'la birlikte Firavun'un yanına gider. Ondaki halkını bırakmasını ister. Fakat Firavun, inat edip ikisinden bir mucize göstermesini ister. Bunun üzerine Musa, değneğini Firavun ile görevlilerinin önüne atar. Firavun, Mısır büyücülerini çağırarak aynı büyüü yaptırır. Fakat Musa'nın yılanı diğer tüm yılanları yutar. Buna rağmen Firavun inat eder ve verdiği sözde durmaz. İsrailoğullarını bırakmadığı için Yahve, Musa'dan Firavun'u cezalandırmasını ister. Ertesi gün Musa, yılanı dönuşen değneğini alıp Nil Nehri'ne gider. Musa, değneğini ırmağa vurunca ırmağın içindeki bütün canlılar ölür ve sular kana bürünür. Böylece Mısırlılar oradan su içemez hale gelir (Mısır'dan Çıkış, 7: 9-21).

Yılan, Eski Ahit'te bazı pasajlarda korkutucu özelliğiyle ön plana çıkarken bazı pasajlarda ise Musa'ya yardım eden bir figür haline dönüşür. Eski Ahit'te anlatılanlara göre Musa ile birlikte çölde göç eden İsrailoğulları çok susadıklarını söyleyerek Musa'ya çıkışır. Niçin bizi Mısır'dan çıkardın diye Musa'ya söylenirler. Bunun üzerine Tanrı, Musa'ya Horev Dağı üzerinde bir kayaya daha önce yılanı dönuşen değneğini vurmasını emreder. Musa söylenen yere geldiğinde değneği kayaya vurunca sular fışkırır. Halk onunla susuzluğunu giderir (Mısır'dan Çıkış, 17: 1-7). Fakat bir müddet sonra İsrailoğulları, çölde tekrar aç ve susuz kalınca yine yakınmaya başlar. Bunun üzerine Tanrı, yılanı önce bir korku ve cezalandırma sonra da sağaltma aracı olarak kullanır. Pasajlara göre Tanrı, İsrailoğulları üzerine zehirli yılanlar gönderir ve birçoğu yılan ısırığıyla ölür. İsrailoğulları bu durum karşısında paniğe kapılır ve Musa'dan kendilerini korumalarını ister. Halkı için Tanrı'ya yalvaran Musa, O'nun emirleri doğrultusunda tunçtan bir yılan yapıp bir direğin üzerine koyar. Yılan tarafından

ısırlan herkes, bu tunç yılan heykeline baktıkça hemen iyileşir (Çölde Sayım, 21: 4-9).

Musa'nın halkını yilandan korumak için yaptığı tunçtan yılan heykelleri zamanla bir tapınma nesnesine dönüşmüştür. İsrailoğulları, Nehuştan adı verilen bu yılan heykellerine çok önem vermiş ve onlar için buhur yakma gibi çeşitli ritüeller geliştirmiştir. Fakat Eski Ahit'e göre Yahuda Kralı Hezekiah (MÖ 719-691), bütün tapınma yerlerini ortadan kaldırmıştır. Kral Hezekiah dikili taşları, Aşera putlarını ve Musa'nın yapmış olduğu Nehuştan adlı tunç yılanı parçalamıştır. Böylece kökleri tarihin ilk çağlarına kadar uzanan yılan tapımının izleri, Yahuda Kral'ın buyruğuyla İsrailoğulları arasında silinmiştir (2. Kralar, 18: 4).

Yahudilikte olduğu gibi diğer önemli dinlerden biri olan Hıristiyanlıkta da yılan çift yönlü ve değişkenlik gösteren bir sembol olarak belirir. O, hem bilgeliğin sembolü olarak İsa ile özdeşleştirilir hem de Âdem ve Havva'nın cennetten yeryüzüne düşmesine neden olan kötü bir canlı olarak nitelendirilir. İsa ile sembolize edilen yılan, Nil Nehri'nde yaşayan küçük su yılanı Hydrus'tur (Allaby, 2010, s. 91). Diğer taraftan yılan veya ejderha özellikle cennette düşüş öyküsünde şeytanla eş tutulan bir varlıktır. O, baştan çıkarıcı, kurnaz, yıkıcı ve kötüdür. Hıristiyanlıkta asli günahın bütün insanlığa bulaşmasında onun da büyük payı vardır. Fakat bilge olan İsa, çarmıhta can vererek başta yılan olmak üzere günaha neden olan bütün etmenleri ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla iyi yönü İsa'da bilgelik olarak açığa çıkan yılan, şeytanla özdeşleştirilen kötü yönüne galebe çalmıştır. Hıristiyanlıkta çift yönlü işlevi ifade eden bu durum, yılanın kabuk değiştirir gibi anlam değiştirebildiğini ortaya koymaktadır (Vahiy, 12: 9; 2. Korintliler, 11: 3).

Tevrat'ta üzerinde önemle durulan yılan, bazı farklılıklarla fakat sıradan bir kahraman olarak İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir. Dolayısıyla Yahudilikte ve özellikle de Hıristiyanlıkta önem verilen yılanın, İslam inancında rolü yoktur. Ayrıca Kur'an, diğer inanç sistemlerinin kutsal metinleri gibi yılanın özel bir yer veya önem vermez (Schimmel, 2004, s. 51). Kur'an'da anlatılanlara göre Hz. Musa Tuva denilen yerde bir ateş görür. Ailesinden izin isteyip oraya gider. Ateşe yaklaşan Hz. Musa, Allah'ın kendisine seslenmesiyle ayakkabısını çıkarıp bu kutsal yere çıplak ayakla basar. Allah, Hz. Musa'ya peygamber seçildiğini söyleyerek ona insanları uyarması için birtakım emir ve yasaklar verir. Hz. Musa'nın yaslandığı değneği yere atmasını isteyen Allah, onu bir yılanla çevirir. Ayrıca Hz. Musa elini koynuna koyduğunda kolunun bembeyaz kesildiğini görür. Allah, Hz. Musa'dan bu iki mucizeyi Firavun'a karşı bir ikna aracı olarak kullanmasını ister. Çünkü Firavun, azgınlığa düşmüş ve söz dinlemez bir hale gelmiştir. Bunun üzerine Hz. Musa, kardeşi Harun'u da yanına yardımcı olarak ikna etmek için Firavun'un yanına gider (Taha, 20: 9-37; Neml, 27: 6-13). Oraya varınca Hz. Musa, değneğini yere atar ve o değnek, Firavun'un sihirbazlarının gösterdiği bütün sihirleri yutar. Hz. Musa'nın gösterdiği mucize, Firavun'un yanındakilerini ikna etse de Firavun'un kendisini ikna etmez. Firavun aynı azgınlıklara devam eder. Burada yılanın rolü iyi bir amaç için mucize aracı olmasıdır. Fakat bu araç istenilen neticeyi doğurmaz (Taha, 20: 65-70; Araf, 7: 105-120; Şuara, 26: 29-34; Kassas, 28: 30-31

SONUÇ

Yılan, insanoğlu tarafından zehrin-den dolayı ürkütücü olarak bilinse de o aynı zamanda görünüşü ve faydası bakımından estetik bir varlıktır. Sadece fiziksel özellikleri bakımından bile pragmatist yaklaşabileceğimiz bu canlı, aslında mitos ve

inançlara konu olabilecek kadar sofistikedir. Fakat doğruluğu şüphe götürmeyecek bir hakikat varsa o da yılanın çift yönlü bir değer skalasına sahip olduğudur. Kurnaz, sinsi ve hain; akıllı, koruyucu ve kutsal yılanın çift yönlülüğünü tanımlamak için kullanılacak dikotomilerden sadece bazılarıdır.

Bir toplumda kahraman olarak ön plana çıkan yılan, başka bir toplumda kâbus olarak nitelendirilebilmektedir. Bilimde sağaltıcılığın sembolü olan yılan, mitolojide savaşçı veya cezalandırıcı; inanç sistemlerinde kurtarıcı veya günaha düşürücü bir motif olabilmektedir. Dolayısıyla ona tek bir kılıf biçmek yılanı basit bir organizma düzeyine indirgemektir. Oysa o, tarihin ilk dönemlerinden günümüze değin her türlü düzlemde kendine yer bulabilmiş bir semboldür. Korkutucu bir varlık olarak sakınılması gereken yılan, bu gücü sayesinde kutsal olarak nitelendirilmiştir. Bir tapınma nesnesine dönüşmesi, kendisi için ritüeller düzenlenmesi onun bazı toplumlarda tanrı seviyesine çıkarılmasını sağlamıştır. Sürünge ve zehirli bir varlık olarak toprak altında yaşayan bu canlının göğe çıkartılacak kadar tanrısallaştırılması onun gücünün ve etkisinin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Saygı ve korku insanın kutsala yaklaşmasının ve onu içselleştirmesinin iki önemli belirtisidir. Bu, güce karşı umudu veya güç karşısında itaati aramak demektir. Yılanın estetik ve işlevsel olarak faydalı; gücü ve korku verici ürkünçlüğü nedeniyle zarar verici olması, insanların ona tanrı olarak bakmasını sağlamıştır. Bütün kompleks özellikleriyle tanrısal bir güce dönüşen yılan böylece zamanla insanlar için geleneğe, mite ve dine dönüşmüştür. Yılan etrafında oluşturulan bu çift yönlü gizemlilik onun öyküsünün nesilden nesile okunabilir ve aktarılabilir olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla yılan, nesli tükenen bir canlı olma tehlikesiyle karşılaşsa bile tarihsel serüveninin getirdiği bilinçaltı ve tarihin hafıza-

sında bıraktığı gizemli tortu nedeniyle bilimde, mitolojide, inançta ve sanatta yaşamaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Allaby, M. (2010). *Animals: From Mythology to Zoology*, New York: Facts on File.
- Berger, H. (2000). *Çingene Mitolojisi*, Çev.: Musa Yaşar Sağlam, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Black J. ve Green A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü, Tanrılar, İfritler, Semboller*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Campbell, J. (1995a). *Batı Mitolojisi, Tanrı'nın Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.
- Campbell, J. (1995b). *İlkel Mitolojisi, Tanrı'nın Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.
- Çıblak, N. (2007). Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 16, Sayı 1, s.185-196.
- Daly, K. (2004). *Greek and Roman Mythology*, Rev. Marian Rengel, New York: Facts on File.
- Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, Tanrılar, Ritüel, Tapınak*, İstanbul: Ayışığıkitapları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Çev.: Ali Berktaş, C I, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları, Anadolu Üçlemesi-1*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1995). *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Jackson, D. (2013). *Gilgamiş Destanı*, Çev. Ahmet Antmen, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Karabulut, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, Türkiye: e-kitap.
- Kramer, S. N. (2002). *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kutsal Kitap, (2001) *"Eski ve Yeni Antlaşma"*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Maier, B. (1997). *Dictionary of Celtic Religion and Folklore*, Translated English: Cyril Edwards, The Boydell Press: Stutgard.
- Menez, A. (2003). *The Subtle Beats, Snakes from Myth to Medicine*, V 4, New York: Taylor- Francis.
- Monaghan, P. (2004). *Celtic Mythology and Folklore*, New York: Facts on File Press.
- Nardo, D. (2001). *Egyptian Mithology*, Berkeley: Enslow Publishers.
- Necatigil, B. (2006). *Mitolojya Sözlüğü*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Pinch, G. (2002). *Handbook of Egyptian Mythology*, Oxford: Abc-Clio Press.
- Robertz, J. (2004). *Chinese Mythology A to Z*, New York: Facts on File.
- Rubben, W. (1995). *Eski Metinlere Göre Budizm, Budacılığın Diyalektik Yorumu*, Haz.: Lütfü Bozkurt, İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Schimmel, A. (2004). *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev: Ekrem Demirli, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Schuman, M. A. (2001). *Mayan and Aztec Mythology*, Berkeley: Enslow Publishers.
- Steele, P. R. (2004). *Handbook of Inca Mythology*, California: Abc-Clio Press.
- Strauss, C. L. (2012). *Yapısal Antropoloji*, Çev.: Adnan Kahiloğulları, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Taube, K. (1995). *Aztec and Maya Myths*, London: British Museum Press.
- Turani, A. (2010). *Dünya Sanat Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Uğurlu, S. B. (2007). *Çağdaş Türk Edebiyatında Şahmeran İmgesi: Arketipsel*

Bir Yaklaşım, 38. İCANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, s.1691-1718

Yasdıman, H. Ş. (2011). Yılan, Adem, Havva Arasında Geçen Olaylara İslam ve Yahudiliğin Bakışı, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XXXIV, s.9-35.